

החינוך בתפוצות
להוראת השירה

להוראת השירה
החינוך בתפוצות

תשרי תש"ל — ספטמבר 1969

תוכן העניינים

עמוד

הגיל הרך

- 1 תפקידו ותוכניתו של הגן לילדים טעוני-טיפוח — שרה ומשה סמילנסקי

תוכניות לימודים

- 14 תוכניות לימודים חדשות ב"לימודי החברה" — אברהם כאביד
- השימוש בחומר ממקורות מזרחיים במקראות לילדים
- 22 טעוני-טיפוח — אברהם שטאל

מינהל חינוכי

- 29 לשאלת סיפוק ה"ציפיות מתפקיד" של עובדי הוראה — ד"ר יוסף גולדשטיין
- 36 אגודות מורים-הורים בארצות-הברית — ד"ר נפתלי גלזמן

הוראת השירה

- 40 קווים להוראת השירה החדשה — אברהם הגרני-גרין
- 53 קידוש השם ונקמה בשירת טשרניחובסקי — יצחק בן-יוסף
- 61 לימוד השירה — פרק בחינוך לאמנות — יעקב ניב

החינוך בתפוצות

- 64 החינוך והתרבות ביהדות התפוצות — חיים פינקלשטיין
- 68 סיכום מחקר בענייני נוער יהודי — יעקב לגרסמן
- 72 מעמדם של המקצועות העבריים בביה"ס היהודי בגולה — יעקב פורת
- 75 החינוך היהודי בארגנטינה, בעיני עצמו — חיים בארילקו
- 77 השואה היהודית באירופה ליהודה פילטש — ד"ר זאב גליקסמן
- 80 „בזאת אאמין" לד"ר זאב חומסקי — מרדכי הלוי

סקירת ספרים

- 84 שכיחות מלים — ד"ר שאול זיו
- 87 מבוא למדרש הלשון ליהושע ירון — זאב איגרת
- 89 שבעה עמודי התנ"ך — אפרים צורף
- 91 „לימוד ויצירה" לאורי בלום — אריה גוזני
- 94 הערות ל„פשר עגנון" מאת משולם טוכנר — יוסף שח-לבן
- 95 ניצני הגות ומקומם בסיפור לילד — ירדנה הדס

לימוד השירה - פרק בחינוך לאמנות

מתם של תכני הלימוד, ותוצאתן התגובה והנכו-
נות של הילדים להימצא בתחום ההדרכה של
המורה. תהא ההוראה משכנעת, מלטפת ומלב-
בת — ייקסמו בה וישתעבדו לה במלוא ההכ-
נעה; ולא — יתקוממו כנגדה, ולעיתים לא בדרך
הסירוב הפסיבי אלא גם בדרך הדחייה האקטי-
בית של מרי והתפרקות.

הוראה מחנכת זו חובקת, למעשה ולהלכה,
את כל המקצועות הלימודיים וסעיפי ההכשרה
שבחיי הכיתה וביה"ס, ודומה, כי יתר שאת לה
בתת הסעיף שבמקצוע הספרות, הלוא הם פרקי
השירה הניתנים בכיתות השונות. רואה אני
מסכת זו של לימוד השירה כאמצעי ראשי ומוגבר
בטיפוחם של הכוחות הנפשיים בילד, משום שב-
עיקרה וביסודה אינה אלא פרק באמנות הנושא
עמו השפעה גוברת והולכת בתוכנו ובצורתו על
כל הבא בתחומו. סוגיית האמנות מכוונת במהו-
תה ובטיבה לרקימת הנוף הרוחני של האדם
הנצמד אליה. בדרכים שונות מסייעת האמנות
ליצירתו של גוף זה, מהן מכוונות לכיבושה של
הסביבה החיצונית שבה מהלך הילד ומהן קול-
עות אל הנבכים הפנימיים המדריכים את הלי-
כותיו. ביה"ס ומחנכיו שוקדים על יצירה של
סביבה אסתטית ותרבותית אשר בעצם קיומה
מרגעת ומשקיטה את הילד התוסס והכמה לתנועה,
הם דואגים מזמן לזמן להביאו אל גופי הטבע
הקוסמים בחינם ובזיווים. כן גם חרדים הם לשוות
לחדר הכיתה מראה אסתטי. אולם אין הם מסתפ-
קים באמצעים חיצוניים אלה בלבד, שכן רואים
הם מתפקדים לנקוט גם באמצעים אקטיביים
לפיתוחם של הטעם הטוב, היחס הפנימי, הצמי-
דות ליפה ולנעלה, הבחירה בטוב ובמתוקן, הקשר
למוסרי ולאמיתי וכיו"ב. כי לא רק הטבע וה-

באמצעים ובכלים שונים משתמש המורה
בעבודתו החינוכית עם חניכיו-תלמידיו. וקשה
להבחין בין אלה המכוונים לפיתוח הכש-
רים השיכליים לבין אלה המבקשים לפרוט על
נימי הרגש. כי בהוראה מחנכת קשה להבחין מה
חלקה בטיפוח ההגיון והמחשבה ומה חלקה בחי-
זוק הדמיון ובעיצוב התכנים הנפשיים-הריגו-
שיים. במישרין ובעקיפין מסייע המחנך, בהדרכתו
הטובה והזהירה, לחניך הרך בשנים, להתגבר על
מעצורי פנים בגידולו ובצמיחתו לקראת חיי
בגרות אישיים וחברתיים. ברכת המורה בחינוך
גדלה והולכת עם הכרתו, כי אין הילד נתון במו-
שגי עבר ואף לא חש ברחשי עתיד אלא נתון
בדחפי הווה, וכי ההווה הוא היסוד לעיצוב נכון
ומכוון של האישיות העתידה על תכונותיה ומידו-
תיה. הכרה זו, המדריכה את המורה ביחסיו הלי-
מודיים והחברתיים עם תלמידיו, שמה, מצד אחד,
סייגים לא מעטים להוראה ומצד שני מאפשרת
הכוונתה הנכונה. וכשם שיימנע המורה מתביעות
ודרישות גפרונות מאת הילד, כאלה שהן למעלה
מיכולתו לקיימן, כן יכוון מאמצים להגיש את
פרקי הלימוד בצורה התואמת את יכולתו והקו-
סמת לו, מבלי שיחוש החניך כי באמצעותם נרתם
הוא לרצון מחנכו להקנות לו ערכים ויסודות.
באופן זה מקיפה ההוראה המחנכת את התלמידים
ביגליהם השונים במעגל קסמים השולח אל תוך
גפם קרני אורה של תורה ודעת הלופפות את
הנימים החבויות ומעוררות אותן לתגובות שונות
של ביטוי ועשייה, קביעת יחס ונכונות, התלבטות
ומאמץ וכיו"ב. מכאן מזדקרת האחריות הגדולה
הנודעת למורה בקביעת החומר אשר הוא מבקש
להגישו לתלמידיו הצעירים, בעיבודו, בצורת
הגשתו ובסיכומו. באלה תלווה השפעתם ועוצ-

דיו כאחד אם אומנם יובא לאפיקו הנכון בתוכן ובצורה גם יחד. ועשר ידות במקצוע הוראה זה לפרקי השירה כי אין השירה אלא קנין שבאמנות ואין לימוד השירה נושא עמו כל מטרה אחרת מאשר הבאת הילד לידי תחושת החן והיופי שב- ציוריו של שיר, בצליליו, בקיצבו ובהדו שבלב. צמידות התלמיד אל פרקי השירה בגוונים ובגי- לוייהם השונים תביא עידון הנפש בכל ישותה, קניית האהבה הגדולה לנופים מצויירים ומתו- ארים ביד אמונה של משורר בעל שאר רוז — נופי אדם וחברה, חי ודומם, מציאות ודמיון, זרוז כוח הדמיון החבוי בסיתרי הנפש.

השירה יסודה באהבה העילאית הכובשת את נפש המשורר ומועברת בדרך המילים והקולות אל אוזני הדבקים בה. כבר אמר אפלטון — כל אדם הוא משורר בהיותו מאוהב. אהבה עמוקה זו — והיא האובייקט האהוב אשר יהיה — אדם, בעל חי, מולדת, עם, לשון וכיו"ב — משוררת את האדם, מעלה אותו לדרגה עילאית של יצירה ובטיי לפי כושרו ויכולתו, ואם מחונן הוא — לרמת משורר נעלה ונשגב. הרחיב את המושג אמרסון בקבעו, כי למעשה „כל האנשים הם משוררים בליבם” והם נושאים בתוככי ישותם את הרחשים והלחשים האופפים את עולמם הפני- מי, אלא שאין אלה באים לידי ביטוי חיצוני. הן בעובדה נתון האדם בגווי הרגשות המתגלים בתגובות טבעיות וספונטיות — שיר וזמר בשגת שמחה, בכי וזעקה ברגע של כאב וסבל, צחוק לגירוי של בדיחות הדעת, מריירות ורוגז במקרה של אי שביעות רצון וכדו. שירה זו על כל צורו- תיה תוספת בנפשו ללא מלים אלא בדרך של צלילים פנימיים חבויים ומסותרים הממלאים את כל עולמו. הם רתוקים וקשורים לדמותו, לאישיו- תו, לסביבתו, ליצירתו, אלא שמשמשים הם בער- בוביה ומחכים לטעת כושר של התערות והת- פרצות.

המחנך וילדיו כאחד נתונים בעולם הצלילים האלה בכל רב גוניהם — חן והסד, שירה וזוהר, יגון ואנחה, צער ודאגה. הם קשורים כולם בחיי המעשה והיצירה של הפרט ושל החברה כולה. הנתונים במאבקי השעה ובטרדות המציאות. תבוא איפוא השירה המעולה ותעריך מתיאוריה

גלוה אליו יוצרים את הנוף התרבותי-החברתי הראוי והמצופה אלא גם האנשים הפועלים בו ומידת כושרם ונכונותם להטיב אותו. אין כופר בכוחו העצום של הנוף הדומם האסתטי לכוון הליכות אדם וחברה. זה הנוף המרכז ומבליט פלאי ארץ כמוסים, ברם בלוא תנופת אמת הבאה מתכני פנים ודחפי נפש תמנע ותשלל התלכדות אמת של האדם וסביבתו. על כגון זה נאמר — המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה ומה נאה גיר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (אבות, פרק ג', ז'). כי אם אומנם היחס לנאה בא רק מתוך התרגשות מלאכותית, ואינו צמוד ודבוק לכל מערכי נפשו תוך תחושה פנימית עמוקה — הרי ערכו נפסד לחלוטין ואין בו אחיות אמת באופי האדם.

אין תימה, שהחינוך מחפש דרכים ונוקט אמ- צעים תכליתיים לקרב את הילד — המבוגר בעתיד — אל היפה בכוח עשייתו האקטיבית ושיתופו המלא ביצירה. הפעילות הנפשית תהרץ אותו יותר ויותר אל ערכי האמנות ותביאנו לידי הזדהות מלאה עם מראה העיניים ומשמע האוז- ניים של צבעים, צלילים ותחושות. ועל כן מאמן ביה"ס את הילד באמנות הצבע, הצליל, הביטוי וההבעה, בפועל כפיים, בעבודה בשדה, בהלכות הנקיון וכדומה.

גובר והולך כוחם המשפיע של המקצועות העומדים לרשות החינוך בהכוון האמנותי של הילד, אם אומנם תיוחד להם מגמה זו. ספר הספ- רים מהווה, מבחינה זאת, מקור נאמן ביותר, ועל כל יקרו הרב מבחינת ערכי היסוד של היה- דות המקורית אשר המורה הנלבב והמחונן יחש- פם בפני חניכיו, נוסף גם גילוי האמנותי הזורע אור קדומים על ראשוני האומה ביחסיהם ההד- דיים, במחשבותיהם ובמעשיהם, בשיחם ושיגם, באהבתם ובשנאתם, בפיוסם ובריגוזם ובכל קווי דמותם הרוחנית והמוסרית. מסכת הרצופה כולה ציורים אמנותיים רגשיים הדוברת אל לב הלומד בכל הגילים.

מקור חינוך אמנותי נוסף יהווה לימוד הסיפ- רות לפרקיו השונים והמגוונים, זה הלימוד העשוי להביא לידי התעלות רוחנית את המחנך ותלמי-

זקוק מצד אחד לטיפוחה של יכולת הראייה וה-
האזנה וכשר מצד שני לקליטת הרשמים המועלים
מעבי האותיות והחרוזים. הכשרת הילד והנוער
לקרוא שירה — פירושה להביאם לכלל תחושה-
תה של אמנות המביעה בצבעיה ובגווניה את
ציורי הנפש, שכן במהותו אין המשורר אלא אמן
הציור הגלוי לעין והתפוש לאוזן וכל איש יכול
וכשר להשיגו ולהבינו ואף לחוש אותו. דומני,
שניתן לכלול את הילדים באחד משני הסוגים:
אלה, והם המעטים, הכותבים שירה, ואלה —
והם הרבים — המסוגלים להיות נתונים בתחושת
השירה ולהרגיש אותה בכל מהותה הפנימית.
אין כל ספק, כי הילד ניתן לקנייתה של תחושה
זו, אם אומנם ידע המורה — זה האיש המקשר
בין המלה הכתובה לבין האוזן הקשובה — לשמש
צינור מעביר את השפע האמנותי אל נפשו ומעורר
את רגשותיו לחוש ולהתבשם הימנה.

אמנות השירה משהלבת באורח טבעי באמ-
צעי ההוראה שברשות המורה, והיא עשויה להיות
גורם מעולה להכוון רוחו של החניך — גם בכוח
ההשפעה הישירה של קניית יחס לספרות, ללשון,
וכו' וגם בכוח ההאצלה העקיפה של יחס לאמנות,
לעידון הנפש, לקניית הטעם הטוב, להפראת
הדמיון. בתקופת חינוכו היסודי מצוים אנו יותר
ויותר לחזק, לחסן ולייצב את היסודות הרגשיים-
נפשיים בחניכים. הילד הגהו אפוף דמיון עז,
כמה לחוויות נפש, מבקש פנייה אל הלב ואל
הנפש. אשרי המחנך היודע לספק תביעות אלו.
בשלוש תקופותיו בביה"ס היסודי — תקופת
הדמיון המוגבר, זו שאנו קוראים לה „התקופה
האגדית“; תקופת הביניים שבין ההזייה האגדית
לבין הריאלייה; תקופת הבגרות המוקדמת המע-
בירה למציאות החיים — בכלן כאחד פתוח הלב
לקליטה רגשית, להאזנה לצלילי השירה, להשפעת
האמנות. יבוא איפוא לימוד זה ויכבוש את מקומו
המכובד בהכוון החינוכי של הילדים בכיתות
השונות, וביתר ייחוד בכיתות העליונות של
ביה"ס היסודי.

וציוריה על הנבכים הפנימיים של הילדים ותעורר
בהם את התגובות הרצויות. פרקי השירה
מפענחים למעשה את הרזים והסודות האופפים
את הקורא, מבלי שהוא עצמו חש בהם, ומבי-
אים אותם לידי ביטוי חיצוני, דיתמי, אסתטי,
מהנה ומלבב. וכבר אמר גיטה — המשורר הוא
בבחינת „נותן נשיקה לעולם“ ומעורר אותו
מתרדמתו למען יזדקר במלוא הודו לכל הנמצ-
אים בתוכו. אף הילד בביה"ס היסודי, מצפה
לברכתה של השירה ונפשו עורגת לחוש יחד עם
היוצר את היופי והנועם שבעולם הזה. היא תמצא
את ההדמלא בקרבו בגילוייה השונים: אם
רוויית צהלה היא ויגל עמה יחד, ואם חלילה
מביעה היא את היגון והכאב — ילוונה בדמעותיו
התמות והחמות.

החינוך באמצעות השירה הגהו ביסודו —
חינוך לאמנות הראייה המחודשת של העולם
הסובב, הגלוי והחבוי, בדמות השתקפותו בזמנים
ובתנאים שונים. הן זהו עיקר רוחו של המשורר
הרואה בכל שעה מתאימה את העולם ויוצר אותו
מחדש בכוח דמיונו ורגשותיו. ביטוי לכוחו זה
נותן המשורר טשרניחובסקי, בשירו „יום זה
יולד בו שיר“ — „יום זה — יום ילד בו שיר: /
הקיצותי — על הקיר / שמש צעירה תמה / עסקה
בכתיבה תמה, / כתב שמשי צוחק וחם: / צא
היערה, נרדם! / ודבר — לא אדע מה — /
בי נעור, בי זע, תמה / על גימה סתומה מעין, /
תפשני: בא מנין? / מתרוצץ בנגונים / מלמ-
לות חרוז גוונים; / ואני כבר בו מכיר: — /
יום זה יום יולד בו שיר...“

זוהי איפוא יצירה מחודשת של דמות, נוף,
הווי, יחסים, ערכים, תכונות וכיו"ב. ובהבדל מן
הסיפור (הפרוזה) המדבר במילים ובמשפטים
רבים על המעט, מדבר השיר במילים מעטות
על הרב. והוא כוחה של האמנות המגלה בטפח
אחד את המתרקם מתחת למעטה של טפחים רבים
ומחייב את המעיין לאמץ עיני רוחו לראות
ולשמע גם את המסותר והעמום. אין כילד הרך